

THE VALUABLE TREASURE OF SHAHRISABZ

Ubaydullaeva Intizor Khalikulovan

2nd year Master of Arts Theory, National Institute of Art and
Design named after Kamoliddin Behzod**ANNOTATION**

This article is about the White Palace, one of the historical monuments of ancient and modern Kashkadarya oasis. The construction of the White Palace is described in detail about the architectural decorations and their role in the artistic culture of the new Uzbekistan.

Keywords: Pattern, Architectural Complex, Fine Arts, Architect, Restoration, Architecture, Archaeological, Ethnographic, Applied Arts.

ШАҲРИСАБЗНИНГ БЕБАҲО ХАЗИНАСИ

Ҳамолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институтининг “Санъат назарияси” мутахассислиги 2-курс магистри
Убайдуллаева Интизор Халикулован

Аннотация

Ушбу мақолада қадимги ва навқирон Қашқадарё воҳасидаги тарихий обидалардан бири Оқ сарой ҳақида сўз боған. Оқ саройнинг қурулиши меъморий безаклари ва янги Ўзбекистоннинг бадиий маданиятида тутган ўрни ҳақида батафсил ёритилган.

Калит сўзлар: Нақш, Меъморий мажмуа, Тасвирий санъат, Меъмор, Раставрация, Меъморчилик, Археологик, Этнографик, Амалий санъат.

Ўзбекистон Республикаси биринчи президенти буюк давлат ва сиёсат арбоби Ислом Каримов Ўзбекистон давлат мустақиллиги пойдеворини қўйишга “Миллий ўзлик буюк тарихий меъросимизни қайта тиклаб, улар авлод таълим–тарбиясида тутган ўрнини мустаҳкам белгилаб беришда хизматлари беқиёсдир. Жумладан, юртбошимиз ташаббуси билан жуда кўплаб тарихий ёдгорликларимиз қайтадан тикланиб, маданий мерос объектлари сифатида оммалаштирилди. Ислом Каримов “Юксак маънавият ва енгилмас куч асарида “ Буюк цивилизация ва маданият бешиги бўлган, кўҳна ва ҳайратомуз тарихни ўзида мужассам этган Ватанимиздаги бебаҳо ёдгорликлар, осори антиқалар ҳақида сўз юритар эканмиз, шу заминда яшаётган барча инсонлар уларни аввало халқимиз даҳосининг ёрқин намунаси, таъбир жоиз бўлса, унинг юксак маънавиятига қўйилган муаззам ҳайкаллар деб деб қабул қилади –деб айтган эдилар(1.159-б). Албатта ҳар бир давлатнинг юк келажаги навқирон ва кўҳна тарих асосида қурилади.

Ўзбекистон тарихида Қашқадарё воҳаси, жумладан Шаҳрисабзнинг ўзига хос алоҳида ўрни бор. Бу ерда не –не буюк шахслар, алломалар йетишиб чиқиб, Шаҳрисабз номини нафақат Ўзбекистон балки бутун дунёга танитди. Шаҳрисабз ҳақида биринчи президентимиз Ислом Каримов қуйдагича фикр юритган. “Қадимий ва табаррук Шаҳрисабз замини ғоят қутлуғ маскандир. Жаҳон маданияти бемисоли номёндаларининг зуваласи мана шу тупроқдан олинган”(2.3-б). Археологик тадқиқотлар

маълумотларига кўра Кеш-Шахрисабзнинг гуллаб яшнаши улуғ давлат арбоби ва саркарда Амир Темур номи билан боғлиқдир. Шаҳарнинг бундай ном билан танилиши унда кўп сонли дарахтлар ва гулзорларнинг мавжудлиги билан изоҳланади. У XIV-XV асрларда зич қурилган обод шаҳар бўлиб, гўзал бинолар ва боғларга эга бўлган. Шаҳар майдони 6 кмга яқин бўлган.

Шахрисабз бугунги кунгача ўз улуғворлигини йўқотмай кундан кунга гуркураб яшнамоқда, Ўзбекистон маданияти ва санъатини бетакрор меъмортичилигининг жаҳон майдонларида тараннум этаётмоқда. Бунга асосий сабаб бу ҳудудда XIV-XV асрларда қурилган меъморий обидаларнинг забардаст тарихдан буюк келажакка асраб авайлаб етказилганлиги билан алоҳида аҳамиятга эга. Худуддаги анашундай тарихий обидалардан бири

Оқ сарой қасри Ўрта Осиёдаги ўрта асрларга оид буюк меъморий ёдгорликдир. Ушбу қароргоҳни Амир Темур онаси Тегина бегим шарафига қурдирган. Оқ сарой буюклик, поклик маъносида мазмунга эга. Оқ сарой ўз даврида 70 метрдан ортиқ бўлган. Хозир ундан улкан пештоқнинг икки кудратли устунигина сақланиб қолган.(3.80-81-б).

Оқ сарой қурилишининг бошланиши Амир Темурнинг Хоразм пойтахти Урганчга тўртинчи юришига тўғри келган. Амир Темур 1379 йилда Урганчни забт этгач рухонийлар, зиёлилар ҳамда турли касб-ҳунар эгаларини Шахрисабзга кўчириш ҳақида фармон берган. Мазкур ёдгорлик 1380-1404 йилларда қурилган. Унинг бош меъмори Мухаммад Юсуф Табризийдир. Оқсарой қурилишида ўша давр меъмортичилигига хос мураккаб усуллар қўлланилган: катта хона гумбази 4 та катта равоқ ва ўзаро кесишган равоқчалар ҳамда тоқилар ёрдамида ёпилган. Бу қурилмалар шарафа ва ганч безаклари билан пардозланган. Безакларнинг кўп қисми кундал услубида ишланган. Нафис ишланган оқ, кўк ранглар олтин хал билан ўзаро уйғунлашиб ажойиб кўриниш касб этган. Нақш шакллари ўзаро такрорланмаган. Бир равоқдаги нақшда бир-бирига ўхшамайдиган 67 хил безк гул бўлган. Оқсаройнинг ўзига хос хусусиятларидан бири—томи тепасида ишланган ҳовузидир. Ҳовузга сув Тахтақорача доволондан кўрғошин қувурлар орқали оқиб келиб, ундан шаршара ҳосил қилиб пастга туширилган.

Оқ сарой қурилишида хоразмлик усталар асосий куч бўлган. Улуғвор бинодан фақат устунлар ҳамда саройга кириш йўлидаги пештоқнинг бир қисми қолган. Уни Клавихо “Баланд дарвоза” деб атаган. Ғиштин равоқлар, мрамар ётқизилган катта ҳовли, ҳашаматли айвонлар, ҳовли ўртасидаги ҳовуз, тахтхона, кўринишхона, давлат маслаҳатчилари – девонбегилар ва тавочибегилар кенгаш ўтказадиган заллар сақланиб қолмаган. Икки қаватли айвонлар, шоҳ бўлмаси, мехмонхона буткул йўқолган. Амир Темур тамғаси тасвирланган ҳамда шер ва қуёшнинг геральдик тасвири туширилган тоқли айвондан асар ҳам қолмаган. Саҳндаги гилама нақшлар ҳам изсиз йўқолган. Олисдан кўриниб турадиган пештоқ устунлари ҳамда 1973 – 1980 йилларда қазиб очилган нақшинкор саҳн Оқ саройнинг улуғворлигидан гувоҳлик беради. Пештоқ баҳайбат устунларининг 37 метр қисми ички зинапоялари билан сақланиб қолган. Зинапоя бир неча босқичли, орада хоналари бор. Оқ сарой кириш пештоқининг икки томонида асоси кўп қиррали цилиндрик минора қад кўтариб турибди. Пештоқ кириш жойининг эни 22 метр. Кириш жойи бу қадар кенг бўлган бошқа меъморий обида Ўрта Осиёдагина эмас,

яқин атрофдаги минтақаларда ҳам бўлмаган. Оқ сарой қасрида Ўрта Осиё меъморлигининг юксак мактабига хос хилма-хил услубдаги безаклар қўлланган. Бу нақшинкор майоликали ва сиркор ғиштдан иборат мозаикадир. Биргина ўйма мозаиканинг ўзида етти хил: кўк, ложувард, қора, сариқ, яшил, оқ ва тилла ранг мавжуд. Майолика эса ложувард, кўк, тўк олча ранг, оқ, ғиштин қизил ва тилла рангда берилган. Ғиштин мозаика билан асосан пештоқнинг юқори қисмлари безатилган. Бурчак миноралардаги қуръоний мазмундаги битик ҳам ғиштин мозаика билан ёзилган.

Ёзма манбаларга кўра: “Оқсарой дастлаб турар жой ва жамоат биноси сифатида қурилган бўлиб, хоналар ҳовли атрофида жойлашган”(4.623-б) лиги айтилган. Клавихони ёзишича: “Саройда подшоҳни кутиб олувчиларининг ўтиришига мўлжалланган айвончалари қабулхона, пошоҳ ва маликалар истқомат қилишига мўлжалланган бўлма ва базм ўтказишга мўлжалланган жуда кенг ва ҳашаматли зал” бўлган.(5.147-148-б).

Оқсарой пойдеворига қўйилган дастлабки ғиштлар олтин қумдан тайёрланган. Сарой безаклари орасига Аллоҳ таолога ҳамду санолар ва Амир Темурга мақтов сўзлари битилган. Оқсарой қурилишида ўша давр меморчилигига хос мураккаб усуллар қўлланилган: катта хона гумбази 4 та катта равоқ ва ўзаро кесишган равоқчалар ҳамда тоқилар ёрдамида ёпилган. Бу қурилмалар шарафа ва ганч безаклари билан пардозланган. Безакларнинг кўп қисми кундал услубида ишланган. Нафис ишланган оқ, кўк ранглар олтин хал билан ўзаро уйғунлашиб ажойиб кўриниш касб этган. Нақш шакллари ўзаро такрорланмаган. Бир равоқдаги нақшда бир-бирига ўхшамайдиган 67 хил безк гул бўлган. Оқсаройнинг ўзига хос хусусиятларидан бири—томи тепасида ишланган ҳовуздор. Ҳовузга сув Тахтақорача доводидан қўрғошин қувурлар орқали оқиб келиб, ундан шаршара ҳосил қилиб пастга туширилган. Ҳозирги кунда Оқсаройнинг гўзаллиги ва кўркемлиги жиҳатидан дунёни лол қиладиган даражада бўлди ва туризим масканига айлантирилди. Бош майдондаги ободонлаштириш, бунёдкорлик ишлари бугун кўрган кўзни қувонтиради. Бундай бунёдкорлик ишлари юртимизнинг барча тарихий қадамжоларида амалга оширилаётгани янги ўзбекистоннинг чин маънодаги юксалиши десак адашмаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ислон Каримов “Юксак маънавият –енгилмас куч” Тошкент..2008.159-бет.
2. Шарисабз 2700 йиллиги. “Минг йиллар мерос” Тошкент. 2002. 3-бет.
- 3.“Амир Темур жаҳон тарихида”Париж.”Шарқ”.1996.80-81-бет.
4. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. “Тошкент “2003.623-бет.
5. Рю Гансалис Клавихо “Самарқандга саёҳат кундалиги”.Тошкент-Ўзбекистон.2010.147-148-бетлар.